

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شیروانی، علی اکبر، ۱۳۶۰ پاریس از دور نمایان شد؛ پاریس به روایت مسافران قاجاری/ دیبری و تدوین علی اکبر شیروانی؛ تحقیق زهره ترابی. تهران - نشر اطراف، ۱۳۹۶. ۲۲۸ص.	سرشناسه: عنوان و نام پدیدآور: مشخصات نشر: مشخصات ظاهری: فروست: شابک:
مجموعه تماشای شهر؛ ۱ دوره ۵-۲-۹۶۸۸۴-۶۰۰-۹۷۸ جلد ۱: ۸-۱-۹۶۸۸۴-۶۰۰-۹۷۸	وضعیت فهرست نویسی: موضوع: موضوع: شناسه افزوده: رده بندی کنگره: رده بندی دیویی: شماره کتابشناسی ملی:
فیبا سفرنامه‌های ایرانی -- قرن ۱۳ق. پاریس (فرانسه) -- سیر و سیاحت ترابی، زهره، ۱۳۶۹ ۱۳۹۶ پ ۲/ش ۹۹/۰۷۴۰۴۲ ۹۵۵/۰۷۴۰۴۲ ۴۷۰۳۳۶۹	

مجموعه تماشای شهر (۱)

پاریس از دور نماین شد

پاریس به روایت مسافران دوره قاجار
علی اکبر شیروانی

مجموعه تماشای شهر (۱)

پاریس از دور نمایان شد

دبیری و تدوین: علی اکبر شیروانی
تحقیق: زهره ترابی

مدیر هنری: کیارنگ علایی

طراح جلد: حسین اسکندری

صفحه آرا: مرجان جلالی

عکس روی جلد: کیارنگ علایی

بازبینی نهایی متن: محمد مهدی حیدری

ناظر چاپ: محمد حسین دوست محمدی

لیتوگرافی: نوید

چاپ و صحافی: سپیدار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۸۸۴-۱-۸

چاپ اول: ۱۳۹۶، ۱۰۰۰ نسخه

همه حقوق چاپ و نشر این اثر برای «نشر اطراف» محفوظ است.

هرگونه تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شکل و شیوه

(چاپی، کپی، صوتی، تصویری، الکترونیکی) بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است.

اطراف

تهران، خیابان گل نیل، خیابان شهید ناطق نوری، کوی رضاییگ، پلاک ۹.

تلفن: ۲۲۸۵۵۲۴۷، Atraf.ir

@atrafpublication | Email: atrafpub@gmail.com

برای اولین سفر
به مادرم

مقدمه ... ۹

اطلس گلدار زرد نیم‌رنگ ... علی‌خان ظهیرالدوله ... ۱۵

پانوراما یعنی دورنما ... ناصرالدین شاه ... ۳۷

شهره در دلفریبی و غارتگری ... میرزا عبدالرئوف ... ۷۳

خانهٔ نمرهٔ دوازدهم ... حاجی پیرزاده ... ۸۵

جاهای خیلی تماشایی ... میرزا نصرالله ... ۱۲۹

خونابهٔ لطیف و درختان موزون ... میرزا ابوطالب خان ... ۱۳۹

حوری‌ها با لباس‌های بسیار لطیف ... حاج سیاح ... ۱۵۱

یک دسته موزیکانچی ... فرخ‌خان امین‌الدوله ... ۱۶۷

استخوان مرده‌های مقدسین ... مظفرالدین شاه ... ۱۸۹

منابع ... ۲۱۹

شرح کلمات ... ۲۲۰

مکان‌ها ... ۲۲۳

نام‌ها ... ۲۲۶

مقدمه

می پرسند از تو دربارهٔ روح. بگو روح از امر پروردگارم است.
قرآن کریم
به درستی که از جسد زاییده می شود جسد و از روح روح.
انجیل یوحنا

ما گاهی با شهری رفاقت می کنیم، گاهی نسبت به شهر بی تفاوتیم و گاهی خصومت و دشمنی داریم. شهرها شبیه آدم هایند. تکلیف رابطه ما با آدم ها شخص است، می دانیم چرا با یکی دوستی و با دیگری عناد داریم، چرا با یکی راحتیم و با دیگری سخت کنار می آییم. اما با چه معیاری شهری را دوست داریم یا دوست نداریم: معماری؟ فضای کوچه و بازار؟ سبک زندگی مردم؟ آداب و رسوم؟ سوغات و کالاهای؟ روح شهر کلاف پیچیده ای از عناصر دیدنی و نادیدنی اش است. همه شهرها با مجموعه ای از عناصرشان شکل می گیرند. تبریز بدون

ایل گلی، مشهد بدون حرم شریف رضوی، اصفهان بدون میدان نقش جهان، یزد بدون میدان امیرچخماق، شیراز بدون حافظیه، لاهیجان بدون شیطان کوه، اهواز بدون پل کارون، کرمانشاه بدون طاق بستان چگونه جاهایی بودند؟ ساکنان شهر روح مکان را درک می کنند یا مسافران؟ به نظر می رسد پاسخی قطعی برای هیچ کدام این سوال ها وجود ندارد.

روح شهر مثل روح آدم ها بالا و پائین زیاد دارد. روز و شب، سرما و گرما، پائیز و بهار و وضعیت های دیگر دست به دست هم می دهند که ما نسبت به شهری قضاوت داشته باشیم؛ دوستش بداریم یا متنفر باشیم، به دیگران توصیه کنیم به آنجا سفر کنند یا نکنند. شهر برای هر قضاوت گری به نوعی جلوه می کند و وجهی از خودش را نمایان می کند. شهر برای ساکنان یک طور ظاهر می شود و برای مسافران یک طور دیگر. ساکنانی هستند که مکان های تاریخی و سیاحتی شهرشان را ندیده اند اما چنان صحبت می کنند که گویی هیچ کس چون آنان شهر را نمی شناسد و مسافرانی هستند که با سفری چند روزه لایه های ناپیدای مکان را کشف می کنند. نه تجربه ای که ساکنان دارند برای مسافر به دست آمدنی است و نه تجربه مسافر، به چنگ ساکنان می آید. شهر، عروس دوچهره ای است که برای هر کدام رخی نشان می دهد اما تصویری که مسافران می دهند همیشه وجه رؤیاگونه و خیال انگیزتری دارد. مجموعه «تماشای شهر» تصویر مسافران از شهرهاست.

بیش از ده قرن از عمر سفرنامه نویسی ایرانی می گذرد. با نگاهی به تاریخ کتابت در ایران در می یابیم که در دوره قاجار سفرنامه نویسی

به اوج خود تا آن زمان رسید. آنچه از دوران پیش از قاجار به جا مانده گرچه برای فهم تاریخی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آن دوران بسیار راهگشاست اما به دلیل محدود بودنش تصویری چندلایه و پازل گونه از موضوعی خاص به دست نمی دهد. مزیت سفرنامه های دوره قاجار ارائه تصویر تودرتو و کاملی از زندگی و فکر مسافران است.

چند ویژگی خاص، سفرنامه نویسی در دوره قاجار را رونق داد. بهبود شرایط حمل و نقل را می شود مهم ترین ویژگی دانست. قطار و اتومبیل سفر را تسهیل کرد و از رنج و زمان سفر کاست. از سوی دیگر دوره قاجار مصادف شد با دوره اول استعمار غرب. تاجران و سیاستمداران کشورهای غربی، منظم و با برنامه به کشورهای شرقی سفر کردند و رفته رفته پای مسافران شرقی به غرب را گشودند. روایت مسافران غربی از شرق در دوره پیش از قاجار دیده می شود اما در دوره قاجار بود که شیوع روایت گری مسافران شرقی از غرب آغاز شد.

در نهایت، این رواج ساده نویسی فارسی در مقایسه با دوره صفوی بود که سفرنامه نویسی را راحت کرد. پیوند زبان و سفرنامه نویسی نتایج شگرفی به همراه داشت که ما در هر دو هنوز بر همان خوان نشسته ایم. پیش از قاجار نثر مطمئن و مغلق دیوانی نوشتن را منحصر به دیوان سالاران می کرد. عوامل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی دیگری هم در رواج سفرنامه نویسی در دوره قاجار دخیل هستند که از حوصله این مقدمه خارج است.

سفرهای قاجاری به شهرهای دور تصویرهای نخستین ما از این شهرها را شکل داد؛ تصاویری که همچنان حضور پررنگی دارد. آنچه

امروز با شنیدن اسم پاریس، لندن، استانبول، سن پترزبورگ و بمبئی به ذهن ما می‌رسد کم‌وبیش همان چیزی است که در زمان قاجار به ذهن ایرانیان می‌رسید. ما با روایت این مسافران شهرهای خودمان را باز شناختیم و مردم خودمان را نسبت به دیگران محک زدیم.

تلاش مجموعه تماشای شهر یافتن روح چند کلان‌شهر است؛ روحی که مسافران ایرانی دوره قاجار با آن روبرو شده‌اند. متون تاریخی منشوری چند وجهی است که بسته به زاویه دید تماشاگر، تصاویر مختلفی را در معرض نمایش می‌گذارد. در ارائه روح شهرها کوشیده‌ام بیش از اهتمام به دغدغه‌های صلب و سخت مورخان و پژوهشگران به روایتی برسم که خواندنش برای مخاطب شیرین باشد. متن‌هایی که می‌خوانید، همه مکتوبات مسافران نیست و با معیارهای خاص و دقیقی بخشی از سفرنامه‌ها و روایت مسافران گزینش شده است.

در کتابی که در دست دارید عادت امروزی خواننده در رسم الخط و علائم ویرایشی مراعات شده و همچنین شرح برخی از کلمات و جملات مشکل در پایان کتاب افزوده شده که به هیچ عنوان مدعی ارائه تمام معانی یک کلمه نیست. در حالی که در سال‌های پایانی قرن سیزدهم شمسی بر سر ضبط نام‌ها و اعلام اجنبی به فارسی اختلاف نظر وجود دارد پافشاری بر ضبط کهن اعلام، کاری عبث بود؛ بنابر ضرورت همه اعلام بر اساس ضبط شایع امروزی تغییر یافته است. معتقدم بخشی از ساختار زبان که با صحیح و غلط می‌شناسیمش از وضعیت عمومی جامعه ناشی می‌شود و همین دیدگاه باعث شد پا از این فراتر نگذاشته و غلط‌ها و خطاهای نگارشی و فنی را به شکل و سیاق سابق حفظ کنم.

در مسیر شناسائی شهر، عنوان دو کتاب را در ذهن داشتم: روح مکان اثر کریستین نوربرگ شولتز و روح پراگ از ایوان کلیما. این دو کمکی به من نکرد و فقط عنوان شورانگیزشان سر رشته‌ای بود برای پیدا کردن مسیر. جا داشت از این دو کتاب یاد کنم. آنچه در دست دارید شکل نمی‌گرفت مگر با لطف و حمایت پژوهشگرانِ نشر اطراف و سرکار خانم نفیسه مرشدزاده—بی پایان سپاس ایشان را.

علی اکبر شیروانی

بهار ۱۳۹۶